

OUD WORDEN WE ALLEMAAL

Vergrijzing wordt vaak in één adem genoemd met de betaalbaarheid van de pensioenen en het zorgstelsel. Ruimtelijke vraagstukken en gevolgen van vergrijzing worden vaak onderbelicht of komen helemaal niet aan bod. AGORA deed de afgelopen 35 jaar een – beperkte – poging dit aan de kaak te stellen.

Tanja Driënhuizen benadrukt in AGORA 1997-3 dat vergrijzing niet gezien kan worden als een vloedgolf die zich overal op dezelfde manier (ruimtelijk) manifesteert. Destijds was de vergrijzing met name sterk in de steden. Momenteel is vergrijzing vooral sterk in suburbane gebieden en groeikernen. De verschillen tussen gebieden worden ook steeds groter. Het aandeel 65-plussers in de Vlaamse gemeenten varieerde van 10% tot 25% in 2001, terwijl het momenteel varieert van ruim 14% tot bijna 40%. Nog altijd is West-Vlaanderen het meest vergrijsd, terwijl Limburg een sterke inhaalbeweging vertoont. Het mag duidelijk zijn dat de vergrijzing diverse ruimtelijke gevolgen heeft en daarmee gepaard gaat met talloze beleidsuitdagingen op het gebied van (onder andere) zorg en wonen om het ouder worden kwalitatief te verbeteren. Niet alleen zijn er grote verschillen tussen gemeenten, de patronen zijn ook niet altijd eenduidig. Zo wordt er enerzijds gesproken over een 'exodus uit de stad' (HP/De Tijd, 2018) waarbij in de vier grote Nederlandse steden naast jonge gezinnen ook ouderen wegtrekken. Het gaat dan om senioren die juist op zoek zijn naar een woning waarin zij oud kunnen worden, maar deze in de stad niet kunnen vinden. Anderzijds zijn er ouderen die juist de (regionale) stad opzoeken, omdat een grotere dichtheid aan en nabijheid van voorzieningen ervoor zorgt dat zij langer zelfstandig kunnen blijven (wonen).

Uit onderzoek van de VAB (Vlaamse Automobilistenbond) komt dan ook naar voren dat ouderen in een stad of dorpskern een minder grote mobiliteitsafname ervaren dan ouderen op het platteland.

Zij kunnen immers veel meer te voet of met het openbaar vervoer bereiken en hebben een grotere kans anderen te ontmoeten. Dit kan het sociale netwerk positief beïnvloeden. Ook op het platteland zijn er echter grote verschillen. Zo wijst Frans Thissen (2011-4) op de ruimtelijke differentiatie tussen enerzijds vergrijsde en relatief arme dorpen in gebieden met weinig voorzieningen en anderzijds goed uitgeruste dorpen met een bevolking met een sterkere sociaaleconomische positie. Uiteraard liggen hier verschillende oorzaken aan ten grondslag. Een van die redenen kan de migratie van welvarende stedeling naar platteland zijn, iets wat in AGORA 1995-1 al als 'Drenthieren' wordt aangeduid. Ondanks het bovenstaande moeten we de verhuisbewegingen van ouderen niet overschatten. Immers, uit onderzoek komt naar voren dat ouderen zeer honkvast zijn, en zelfs niet snel hun overwaarde zullen verzilveren of anticiperen op toekomstige gezondheidsproblemen. En ook al is het niet altijd de beste optie, de meerderheid van de ouderen wordt 'thuis' ouder, met alle ruimtelijke gevolgen en uitdagingen van dien.

Thuis ouder worden en het belang van de omgeving

De meeste ouderen worden dus 'thuis' ouder. Dit is niet alleen iets wat vanuit beleids oogpunt wordt gestimuleerd en deels is ingegeven door kostenbesparingen op de zorg, maar simpelweg ook de wens van de meeste ouderen zelf. Dit gegeven kan impact hebben op het beslag van ouderen op de woningvoorraad, bijvoorbeeld omdat ouderen in te grote woningen blijven wonen.

Zo wijst de hoofdredactie er in AGORA 1995-1 al op dat deze druk ertoe kan leiden dat maatregelen nodig zijn om doorstroming te verplichten. De rol van de woning verandert bovendien door de extramuralisering, waarbij thuis steeds meer een plek van zorg wordt. Tegelijkertijd moet er verder gekeken worden dan de woning en moet ook de omgeving voorbereid zijn op het ouder worden. De directe omgeving wordt immer steeds belangrijker naarmate de leeftijd toeneemt. Thissen (2011-4) benadrukt dan ook dat de omgeving de kwetsbaarheid van ouderen kan beïnvloeden, zeker in een tijd waarin robuuste lokaal geïntegreerde netwerken lijken af te nemen en de nadruk op informele zorg groter wordt. Klaassens en Beek (2013-3) wijzen in hun artikel 'Ruimte voor ouderen' dan ook op de behoefte aan nieuwe woonvormen die de zelfredzaamheid van ouderen zouden kunnen vergroten. Een belangrijke, en nog steeds actuele, vraag die zij benadrukken is hoe de ruimtelijke inrichting oudere bewoners kan ondersteunen in het behoud van hun sociale netwerken. De Kam en anderen (2013-3) gaan in dit kader verder in op de woonservicegebieden in Nederland en definiëren dat als "een stadswijk, dorp of een aantal kleine kernen binnen een plattelandsgemeente die zo is ingericht dat mensen er zo langmogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen in de omgeving van anderen" (De Kam et al. in AGORA, 2013-3, p. 12). De auteurs wijzen op een "dempende werking" van deze gebieden. Ouderen kunnen beter omgaan met kwetsbaarheden, kunnen hun dagelijkse bezigheden beter afstemmen en dus uiteindelijk langer zelfstandig wonen.

Er is niet één recept om kwalitatief ouder te worden en zolang mogelijk zelfstandig te wonen

Het succes is mede afhankelijk van co-creatie tussen ouderen, professionals en beleidsmakers. Helaas worden ouderen (nog steeds) niet altijd bij besluitvorming betrokken. In dit opzicht is het interessant te wijzen op het artikel van Höppner & Arnold (2013-3) waarin gezocht is naar ontmoetingsplekken in Rotterdam vanuit het perspectief van ouderen zelf. Een interessante conclusie is dat veel ouderen een functionele aanleiding nodig hebben om het huis uit te gaan en daar vervolgens recreatieve doelen aan koppelen. Hieruit volgt volgens de auteurs juist dat een te sterke concentratie van voorzieningen dus niet altijd de oplossing is en zelfs een negatieve invloed kan hebben op informele ontmoetingen en het sociale netwerk.

Diversiteit

Tegelijkertijd moet worden benadrukt dat de oudere bevolking een diverse groep is, iets wat nog wel eens wordt vergeten wanneer er gesproken wordt over de 'babyboomers'. Het artikel 'transnationaal ouder worden' van Loopmans & De Craene (2013-3) wijst ons er op dat steeds meer ouderen diverse levenspaden en daardoor verschillende wensen hebben. Dit heeft gevolgen voor de manier waarop er naar de geografische locatie (zoals de buurt) wordt gekeken en wijst ons op de noodzaak een meer relationeel perspectief op plaats en sociale netwerken uit te oefenen. In het themanummer 'Thuis' (2007-2) benadrukken ook Reinders en Van der Land dat 'thuis' weliswaar een plaats is met een sociale, psychologische en emotionele binding, maar zeker niet altijd samenvalt met een huis of geografische locatie. Desalniettemin draagt een bepaalde mate van plaatsbinding en het zich bevinden in een bekende omgeving bij aan het kwalitatiever ouder worden.

Lager en Meijering (2013-3) wijzen bijvoorbeeld op de integrerende werking van een woongemeenschap voor Caribische ouderen in Nederland. Juist het hebben van een veilige thuishaven om op terug te vallen maakt het voor de bewoners makkelijker om contacten te leggen buiten de gemeenschap.

Er is niet één recept om kwalitatief ouder te worden en zo lang mogelijk zelfstandig te wonen. Waar sommigen bij voorkeur tussen gelijkgestemde wonen en zich afsluiten van de rest van de samenleving om op die manier meer controle over hun leven te ervaren, willen anderen vooral niet geconfronteerd worden met hun ouderdom en kiezen derhalve voor een ontbijt bij de HEMA of de klets-kassa van de Jumbo in plaats van activiteiten in het buurt-huis. Dat is uiteraard geen excuus om dan maar geen aanpassingen te doen aan de ruimte. Aanpassingen aan de omgeving kunnen wel degelijk van invloed zijn op de gezondheid van ouderen. Niet voor niets profileren meer en meer steden en gemeenten zich als 'age-friendly'. Hoewel Etman (2016-3) benadrukt dat er nog veel onduidelijk is over welke aanpassingen aan de gebouwde omgeving van invloed zijn op bijvoorbeeld beweging, moet tegelijkertijd ook benadrukt worden dat dit soort initiatieven veelal nuttig zijn voor grotere groepen in de samenleving dan alleen ouderen.

Een blik op de toekomst

Hoewel Douma & Meijering (2013-3) er op wijzen dat veel ouderen in onze contreien tevreden zijn met hun omgeving, is dat volgens "objectieve" criteria niet altijd het geval en kan er nog veel verbeterd worden aan de leefomgeving. Tegelijkertijd – en zoals benadrukt door Klaassens & Beek (2013-3) – moeten we ons niet blind staren op de babyboomgeneratie. Na 2040 zal het aantal 65-plussers immers weer dalen en dus moet er flexibel gepland worden met de mogelijkheid tot herbesteding. Bovendien komt er daarna een generatie ouderen die niet alleen (nog) meer divers is, maar ook is opgegroeid met veel meer (smart)technologie en dus weer andere eisen heeft. Veel vragen blijven onbeantwoord en uitdagingen zijn er volop. Hoe gaan we om met de relatie tussen duurzame ruimtelijke planning en vergrijzing? Hoe gaan we om met een situatie waarin familie-arrangementen veranderen en informele zorg steeds verder onder druk staat? Wat is het belang van de ruimtelijke invalshoek hierbij? Hoe zorgen we ervoor dat er geen (nieuwe) groepen ouderen over het hoofd worden gezien en iedereen kwalitatief thuis ouder kan worden? Het zijn enkele vragen en dynamieken waar AGORA hopelijk aandacht aan zal blijven besteden in de volgende 35 jaar.

Literatuurselectie

- Buffel, T., Handler, S. & Phillipson, C. (eds.) (2018) *Age-friendly cities and communities. A global perspective*. Bristol: Policy Press
- Golant, S.M. (2015) *Aging in the Right Place*. Baltimore, MD: Health Profession Press.
- De Decker, P., Vandekerckhove, B., Volckaert, E., Wellens, C., Schillebeeckx & De Luyck, Niels (2018) *Ouder worden op het Vlaamse platteland*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant

Geraadpleegde AGORA's

1995-1	Bevolking
1997-3	Kleine luchtvaart (varia)
2007-2	Thuis
2011-4	Platteland
2013-3	Ouderen
2016-3	Gezonde stad

Wesley Gruijthuijsen (wesley.gruijthuijsen@kuleuven.be) werkt aan zijn doctoraat aan de afdeling Geografie en Toerisme van de KU LEUVEN, en is redacteur bij AGORA.